

Наталія ПАХОМОВА

РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІННА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ

У статті розкрита сутність поняття “інтеграція”. Схарактеризована рефлексивно-оцінна діяльність, як основа інтегративної професійної підготовки логопедів. Розглянуті якісні і кількісні показники сформованості корекційно-оцінного критерію інтеграції медико-психологічної та педагогічної підготовки. Обґрунтована необхідність стимулювання позитивної орієнтації на очікуваний результат та успішність корекційної роботи.

***Ключові слова:** інтеграція медико-психологічної і педагогічної складових, рефлексія, оцінка, критерії і показники сформованості інтегративних знань, професійна підготовка логопеда.*

Постановка проблеми. В умовах високого динамізму розвитку науки та освіти, стрімкого оновлення системи знань на перший план виступає орієнтація вищої освіти на особистість студента, запровадження нових технологій навчання, які забезпечували би високу якість підготовки випускників вищої школи. Відтак, особливого значення набуває підготовка висококваліфікованих фахівців здатних до оцінки власних здібностей, фахових знань та умінь, як основи самовдосконалення та професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтегративність освітнього процесу як один із базових факторів розвитку та розкриття потенційних можливостей особистості знайшла відображення в роботах, присвячених підготовці вчителів у системі вищої освіти (В. Арнаутова, В. Беспалько, О. Бичкова, І. Богатова, С. Дружилов, В. Льїна, Г. Селевко, Л. Спірін, М. Чапаєв, І. Яковлева та ін.). У цьому аспекті особливого значення набуває застосування інтегративних

медико-психологічних і педагогічних знань у процесі корекційно-логопедичної роботи, що забезпечує готовність логопеда до клінічного аналізу патологічних явищ, психолого-педагогічного аналізу особливостей психічного і мовленнєвого розвитку, підвищує ефективність та результативність діагностичної, реабілітаційної, пропедевтичної, корекційної і консультативно-просвітницької діяльності. Складність і багатогранність корекційної діяльності зумовлює необхідність детального вивчення показників корекційно-оцінної складової інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки майбутніх логопедів з метою визначення основних критеріїв активізації інтегративних знань.

Метою статті є визначення основних характеристик корекційно-оцінної складової професійної діяльності як основи оволодіння інтегративними знаннями і вміннями в процесі професійної підготовки логопедів. **Завданнями** є: характеристика корекційно-оцінного критерію інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки як основи ефективності корекційної діяльності.

Термін “інтеграція” у словнику іноземних слів тлумачиться як об’єднання розрізаних частин у єдине загальне ціле. Він стосується різних сфер життя і вживається у різних науках [6]. Філософський енциклопедичний словник подає визначення цього поняття як певну сторону процесу розвитку, який пов’язаний з об’єднанням у єдине ціле різнорідних частин і елементів [8]. “Енциклопедія освіти” визначає інтегративний підхід в освіті, як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об’єднання його елементів у цілісність, коли результатом інтегративного підходу в педагогіці можуть бути цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу з тієї чи іншої освітньої галузі, предмету, курсу, розділу, теми [2]. Інтеграція медико-психологічної і педагогічної складових у процесі професійної підготовки логопедів, у контексті нашого дослідження, – це динамічний, безперервний, суперечливий процес, який потребує прогностичного підходу, врахування мотивації та особливостей параметрів знань, виявлення специфіки їх структурування, предметних та інтегрованих знань і передбачає застосування адекватних змісту форм, методів, засобів навчання. Інтеграція педагогічних, психологічних і медичних знань та умінь, як правило, пов’язана з узагальненням, ущільненням, концентра-

цією, які спричинені необхідністю поліпшення і полегшення зберігання, передачі, засвоєння і використання цих знань, а також з їх упорядкуванням, класифікацією, систематизацією, взаємопроникненням різних методів пізнання і моделюванням, відтворенням цілісності складно організованих об'єктів.

Беручи до уваги широкомасштабність феномену дослідження, визначено, що об'єктивне оцінювання сформованості інтегративних знань набуває неабиякої значущості у створенні випереджальних проектів корекційно-педагогічних явищ і процесів на основі їх внутрішньої єдності (діагностичний, реабілітаційний, корекційний та ін.). Корекційно-оцінні уміння в контексті нашого дослідження розглядаються як такі, що необхідні для корекційно-педагогічної і реабілітаційної діяльності та передбачувані самою специфікою гуманістично орієнтованої психолого-педагогічної парадигми й включають навички аналізу перебігу корекційно-педагогічного процесу в усіх його часових та структурних характеристиках, а також уміння виявити найбільш значущі, ціннісні умови, фактори й засоби інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки, що впливають на формування професійного потенціалу особистості логопеда, розкриття його духовно-сутнісних основ.

У сучасній психолого-педагогічній літературі рефлексія визначається як “процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів” [5, 667]. Важливим є врахування того факту, що педагогічна рефлексія – це здатність педагога дати собі та своїм вчинкам об'єктивну оцінку, зрозуміти, як його сприймають діти, інші люди, передусім ті, з ким він взаємодіє у процесі педагогічного спілкування (Г. Коджаспіров). Для логопеда, так само як і для дитини, важливо бути зрозумілим, що означає бути визнаним, почутим, сприйнятим. Рефлексія вчителя заснована на процесі взаємовираження, який, на думку Ю. Кулюткіна і Г. Сухобської, передбачає не просто розуміння вчителем внутрішнього світу учня, але й розуміння того, як вона (дитина) розуміє педагога [3, 49]. Водночас осмислення та розуміння майбутнім логопедом самого себе та того, як він насправді сприймається та оцінюється іншими учасниками педагогічного процесу (учнями, колегами, батьками), складає величезний потенціал його особистісно-професійного зростання. Як зазначає О. Федій: “Для того, щоб механізм рефлексії запрацював, учителю необхідно мати певні знання і про дитину, і про себе. Об'єктивну

інформацію про власні особистісні якості, професійну майстерність учитель отримує в процесі самодіагностики (самотестування, самоспостереження, самооцінювання тощо)” [7, 324].

Головним завданням корекційного педагога є створення загального позитивного емоційного тону та психологічно комфортних умов у процесі корекційної роботи як передумови її успішності і результативності. Рефлексивно-оцінна діяльність передбачає аналіз власних дій і станів, аналіз досвіду інших фахівців, узагальнення досвіду та перенесення найбільш ефективних засобів у практику своєї роботи; нестандартне бачення предмета педагогічної взаємодії, схильність до самостійного набуття знань та потребу у самоаналізі. Саморефлексія допомагає усвідомити свої успіхи та недоліки, стимулює вдосконалення фахової діяльності тощо [4, 124].

Уміння та бажання логопеда аналізувати власну корекційну діяльність, прагнення виявляти в ній помилки та недоліки – стають необхідною та достатньою умовою для самостійного оперативного корекційного процесу, професійного зростання та удосконалення. Отже, розвиток рефлексивного інтегративного мислення є визначальним чинником усієї професійної діяльності.

Для якісної підготовки фахівця педагогічної професії (логопеда) до інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки важливо враховувати вимоги професії та особистісні характеристики, що обумовлюють професійні якості та забезпечують ефективність усієї корекційної діяльності. В сучасній психолого-педагогічній науці для висвітлення системи особистісних психологічних характеристик, що забезпечують певну професійну діяльність та окреслюють вимоги до неї, використовується поняття “професіограма” [2, 740 – 742]. Професіограма складається з переліку якостей, бажаних або необхідних для певної професії, та конкретних вимог до цих характеристик. У процесі підготовки логопедів до інтегративної діяльності потрібно орієнтуватися на певний зразок, а саме на професіограму, яка б включала основні характеристики, необхідні для здійснення зазначеної діяльності та вимоги до них. Виходячи з цього, спробуємо визначити професійні властивості та якості, уміння і навички, загальні психологічні характеристики, що забезпечують високий рівень практичної реалізації логопедом інтеграції медико-психологічних і педагогічних знань. При розробці професіограми логопеда ми спиралися на професійно значущі

риси його особистості представлені в дослідженні Ю. Пінчук і визначені експериментальним шляхом. Вони становлять якісні характеристики, що були виведені на підставі результатів комплексного обстеження працюючих фахівців і майбутніх логопедів. У дослідженні Ю. Пінчук провідними якостями особистості логопеда визначені: *особистісно-етичні*, що передбачають наявність почуття обов'язку і громадянської відповідальності, гуманізм, щиросердя, толерантність, уважність, доброзичливість, свідоме ставлення до праці і дисциплінованість, вимогливість, принциповість, скромність, товариськість, об'єктивність, самокритичність, високу моральну культуру, оптимізм, артистизм, загальну ерудованість, терплячість і наполегливість; *індивідуально-психологічні* – широта і глибина пізнавальних інтересів, гнучкість, ясність і критичність розуму, висока пізнавальна активність, потреба в самоактуалізації, позитивна Я-концепція, винахідливість, емоційна чуйність та стійкість, розвинутий мовленнєвий слух; довгочасна пам'ять, гнучкість, спостережливість, воля, великий обсяг і розподіл уваги, культура темпераменту, об'єктивна самооцінка; *педагогічні* – високий рівень професійно-педагогічної підготовки, інтерес до професійної діяльності, любов до праці і до дітей, емпатія, бажання допомогти людям з вадами мовлення їх позбутися, дотримання правил деонтології, педагогічний такт, педагогічне мислення, педагогічна інтуїція; професійно-педагогічна працездатність, прагнення до науково-педагогічної творчості, висока культура мовлення (фонетична чіткість, емоційність, експресія, змістовність і виразність мовлення), почуття гумору [4, 129].

Активну участь у складанні професіограми логопеда в результаті інтегративної підготовки пропонувалося взяти учасникам експериментального дослідження. Цей вид діяльності був складовою частиною виявлення та формування корекційно-оцінних умінь і навичок логопедів. Створена професіограма слугувала певним зразком-орієнтиром для активізації рефлексивної діяльності логопеда, саморозвитку та стимуляції його творчої активності в інтегративній діяльності та корекційно-педагогічному прогнозуванні. Так, серед визначальних рекомендацій щодо корекційної діяльності успішного логопеда були визначені такі шість основних характеристик: гуманістична особистісно зорієнтована позиція логопеда (визнання людини як абсолютної цінності, толерантність, духовна світоглядна спрямованість, доброзичливість та милосердя, орієнтація на позитивне

в дитині); сформованість інтегративного мислення (компетентність у корекційно-педагогічній діяльності; розвиненість інтегративного мислення; сформованість інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань, вміння та навички діагностичної, пропедевтичної, абілітаційної, реабілітаційної, консультативно-просвітницької і корекційної роботи з різною категорією дітей); стресостійкість (вміння реалізувати засоби та технології самотерапії в особистісному розвитку і самостановленні та професійній діяльності); комунікативна активність та врахування особливостей взаємодії з вихованцем (довіра, стриманість, дипломатичність, повага); адекватність самооцінки (розвиток рефлексивного мислення, прагнення до самоаналізу та професійного саморозвитку); емоційно-вольові характеристики: чутливість, впевненість у собі та своїх професійних діях, емоційна стійкість, адекватність невербальної поведінки (як наслідок високої розвиненості самоконтролю), розвинена емпатія, альтруїстичні переживання педагога щодо дітей.

Відтак, за результатами експериментального дослідження визначено, що морально-етичні характеристики спонукають людину до професійної рефлексії та забезпечують психологічний комфорт у процесі корекційної роботи.

Обов'язковим елементом у визначенні ступеня сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки та готовності студента до інтегративної професійної діяльності (за корекційно-оцінним критерієм) стає сформованість його ціннісного ставлення до власної особистості та особистості дитини. Ціннісне ставлення до людини як об'єкта корекційно-педагогічного впливу ґрунтується на вихідній тезі про людину як абсолютну цінність та найвищу субстанцію. "Ціннісне ставлення до людини має розглядатися як особливий аспект гуманізації відносин, оскільки людина, що є їхнім суб'єктом, сама стає головною цінністю й безпосереднім об'єктом їхньої взаємодії" [2, 990]. Стратегічними напрямками розвитку ціннісного ставлення педагога у структурі його корекційно-педагогічної діяльності визначаються: постійне дотримання гуманістичних принципів, норм і вимог у взаєминах із вихованцями; альтруїстичний характер переживань і почуттів логопеда стосовно дітей; визнання потреб та інтересів дитини, її права на позитивне волевиявлення; орієнтація на позитивні риси особистості; здатність до самовдосконалення; віра в успіш-

ність корекційно-педагогічної роботи; доброзичливість, довіра, співчуття, співпереживання, своєчасна допомога учневі, доброчесність і милосердя; переживання глибокого задоволення від роботи та піклування про дітей; високий рівень емпатії.

Таким чином, розвинене ставлення до іншої людини як цінності в критеріальному вимірі стану сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки логопедів та готовності педагога до інтегративної діяльності означає, *по-перше*, прагнення і здатність логопеда до емпатії (співпереживати дитячій радості й горю, успіхам й невдачам тощо); *по-друге*, сприйняття дитини такою, якою вона є, бажання логопеда зрозуміти дитину та її відчуття й переживання; *по-третє*, всляке сприяння педагогом досягненню вихованцем значущих цілей у повсякденній корекційній діяльності.

При виділенні показників сформованості означеного критеріального компонента сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки логопедів ми виходили з того, що ціннісні орієнтації особистості визначаються як “вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей” [1, 357]. Формування цих якостей відбувається в процесі професійного становлення, активної участі у самоосвіті, самовдосконаленні та самовихованні.

Отже, корекційно-оцінний критерій сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки логопедів ми представляємо як сукупність двох компонентів: *корекційно-рефлексивного* та *рефлексивно-ціннісного*. Відповідно визначаються три групи показників корекційно-оцінного критерію, а саме:

– готовність до професійного самоаналізу інтегративності знань у корекційно-педагогічному процесі (здатність до концептуального аналізу та інтерпретації корекційного процесу в широкому соціокультурному контексті, висока оцінка особистісного в процесі засвоєння інтегративних знань та їх реалізації у корекційній діяльності; демонстрування навичок самоаналізу власних творчих та інноваційних потенціалів – самооцінки здібності до корекційної діяльності, самоперцепції здатності до саморозвитку, професійного самовдосконалення);

– здатність до рефлексії корекційно-педагогічної діяльності та прагнення до професійного саморозвитку (здатність до цілісності і повноти сприйняття корекційного процесу – відображення у свідомості реципієнта об'єкта пізнання як перцептивного системного утворення, що складається із перцептивних частин (елементів, компонентів), що взаємодіють, і має особливі інтегративні властивості (якості) та взаємовідношення; – осмислення і переосмислення суб'єктом корекційно-педагогічного досвіду, самоаналіз і самооцінка особистістю логопеда власної свідомості, самоусвідомлення корекційних проблем і перспектив духовного збагачення і професійного самовдосконалення, що відбувається у різних видах рефлексії (інтелектуальній, комунікативній, особистісній, міжперсональній, тотальній) і на її декількох рівнях (раціональному, діалогічному, критичному, діяльнісному, перетворювальному) з метою самопізнання, самореалізації, самопроєктування системи життєвих та професійних відносин; задоволеність під час логопедичних занять як самим процесом оволодіння інтегративно-корекційною діяльністю, так і її результатами; виявлення зацікавленості до цього аспекту професійної підготовки; засвідчення високого ступеня самостійності у виконанні професійних завдань; бажання якомога повнішого розвитку здібності до інтеграції знань у корекційно-педагогічній діяльності; вміння взяти на себе відповідальність за результати корекційної діяльності);

– обґрунтованість і розвиток ціннісного ставлення до особистості дитини (глибина розуміння сутності корекційно-педагогічного процесу – вбачається в осмисленні об'єктивної корекційної дійсності, взаємопроникненні корекційно-пізнавального універсуму і внутрішнього світу особистості, що включає: поринання у сутність внутрішнього світу; пошук внутрішніх і зовнішніх, причиново-наслідкових і просторово-часових, структурних і функціональних зв'язків і відношень, які об'єднують корекційно-педагогічну дійсність у системну цілісність; самостійне бачення корекційно-освітніх проблем, виявлення їх сутності і шляхів подолання; мисленнєве відтворення корекційно-пізнавального універсуму в єдності його явищ і процесів через ототожнення суб'єктивних асоціацій, концепцій, оцінок, інтерпретацій з об'єктивною корекційно-педагогічною реальністю; досконалість передачі ціннісного ставлення до сутності корекційно-педагогічного процесу, виявлення значення переживань (суб'єктивних і об'єктивних), глибинне проникнення у корекційно-педагогічну

дійсність та її критичне осмислення; прагнення і здатність педагога співпереживати дитячій радості й горю, успіхам і невдачам; бажання вчителя зрозуміти дитину та ті відчуття, що вона переживає; всіляке сприяння логопедом досягненню вихованцем значущих цілей у повсякденній корекційній діяльності).

Таким чином, *корекційно-оцінний критерій* сформованості інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань пов'язаний з узагальнювально-підсумковою діагностикою рівня сформованості необхідних інтегративних знань, умінь та навичок майбутнього логопеда, що складають сутність його професійної компетентності та світогляду педагога-гуманіста. Проявляється у сформованості оцінного ставлення логопеда до корекційної діяльності, визначенні цінності професійної діяльності, її концептуальному осмисленні, інтерпретації її як соціокультурного феномену. Цей критерій виконує аксіологічну, акмеологічну та онтологічну функції, відображає структуру провідного гносеологічного поняття у педагогіці – ціннісного ставлення майбутнього логопеда до корекційної діяльності і рефлексивний аналіз індивідом власної свідомості та того, що відбувається у його оточенні. Він спрямований на розкриття потенціалу студента, самовираження і самореалізацію його індивідуальних особливостей та забезпечує розвиток цінності особистості логопеда на основі інтегративного освоєння медико-психологічних і педагогічних знань.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці технологій інтегративного навчання з урахуванням корекційно-оцінного компонента.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Енциклопедія освіти / гол. редактор В.Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Кулюткин Ю.Н. Личность : внутренний мир и самореализация / Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская. – М. : Просвещение, 1996. – С. 49–61.
4. Пінчук Ю.В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Пінчук Юлія Володимирівна. – К., 2005. – 220 с.
5. Психолого-педагогический словарь / [сост. Е.С. Рапацевич]. – Минск : Соврем. слово, 2006. – 928 с.

6. Современный словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 1992. – 740 с.

7. Федій О.А. Теорія і практика підготовки педагогів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04 / Федій Ольга Андріївна. – Полтава, 2010. – 500 с.

8. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичев и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

Пахомова Наталья. Рефлексивно-оценочная деятельность в контексте интеграционной профессиональной подготовки будущих логопедов. В статье раскрыта сущность понятия “интеграция”. Охарактеризована рефлексивно-оценочная деятельность, как основа интегративной профессиональной подготовки логопедов. Рассмотрены качественные и количественные показатели сформированности коррекционно-оценочного критерия интеграции медико-психологической и педагогической подготовки. Обоснована необходимость стимулирования положительной ориентации на ожидаемый результат и успешность коррекционной работы.

Ключевые слова: интеграция медико-психологической и педагогической составляющих, рефлексия, оценка, критерии и показатели формирования интегративных знаний, профессиональная подготовка логопеда.

Pakhomova Natalia. Reflexive and evaluation activity in the context of the integration professional training of the future speech therapists. The article reveals the essence of the concept of “integration”. It’s characterized the reflexive and evaluation activity as a basis for integrative professional training of speech therapists. It’s discussed qualitative and quantitative indicators of formation of correctional evaluation criteria of integration medical, psychological and pedagogical training. The need to promote the positive orientation of the expected results and success of correctional work is presented.

Key words: integration of medical, psychological and educational components, reflection, evaluation, measures and indicators of formation of integrative knowledge, training of speech therapists.